

بررسی تأثیر فضای مجازی بر فعالیت‌های ائمه جمعه

مجتبی ایزانلو

چکیده:

در جامعهٔ امروزی، فضای مجازی وسیله‌ای مؤثر در تعاملات اجتماعی و فرهنگی است. بی‌تردید ائمهٔ جمعه به‌عنوان رهبران دینی در عصر حاضر با چالش‌های فضای مجازی مواجه‌اند. محور اصلی این مقاله، بررسی تأثیر فضای مجازی بر فعالیت‌های ائمهٔ جمعه و ارائه راهکارهایی برای بهره‌برداری صحیح از این عرصه است. با تبیین ویژگی‌ها، فرصت‌ها و چالش‌های فضای مجازی، این پژوهش در پی آن است که ائمهٔ جمعه بتوانند فعالیت‌های مؤثر خود را -چه برای جامعهٔ محلی و چه برای مخاطبان جهانی- در این فضا ارائه دهند و بازخورد مطلوب دریافت کنند. یافته‌ها نشان می‌دهد فضای مجازی نه تنها تهدیدی برای تبلیغ دین نیست، بلکه با بهره‌گیری شایسته، نقشی بی‌بدیل در هدایت جامعه، گسترش آموزه‌های اسلامی و تقویت هویت فرهنگی و مذهبی ایفا می‌کند.

کلیدواژه‌ها: ائمهٔ جمعه، فضای مجازی، رسانه، ارتباطات دینی، هدایت جامعه، محتوای اسلامی.

مقدمه

امروزه فضای مجازی به یکی از قدرتمندترین ابزارهای ارتباطی و فرهنگی جهان تبدیل شده است. از سوی دیگر، آگاهی‌بخشی پیرامون مسائل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی از وظایف محوری ائمهٔ جمعه است؛ از این رو، ایشان باید پیام خود را به مخاطبانی گسترده انتقال دهند.

بر این اساس، فضای مجازی فرصتی استثنایی برای تبلیغ آموزه‌های دینی و تعامل با مردم فراهم می‌کند. ائمهٔ جمعه برای

انتشار هرچه بهتر معارف دینی باید از شیوه‌های متنوع ارتباطی بهره‌گیرند؛ چنان‌که قرآن کریم می‌فرماید: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ»^۱

مفهوم این آیه، مؤید آن است که برای ترویج معارف دینی باید از مجاری ارتباطی گوناگون استفاده کرد. در ادامه، ویژگی‌های فضای مجازی، فرصت‌ها و چالش‌های آن بررسی می‌شود. آشنایی با این موارد بر تأثیرگذاری ائمهٔ جمعه خواهد افزود.

بخش نخست: ویژگی‌های فضای مجازی

۱. دسترسی گسترده

دسترسی آسان، جذابیت، تنوع، فرامرز بودن و ارتباطات غیرمتعارف از ویژگی‌های فضای مجازی است؛ چنان‌که کنترل آن دشوار یا ناممکن می‌نماید. همین امر موجب شده دشمنان اسلام با بهره‌گیری از این فضا و از طریق تبلیغات سوء، القای شبهات فکری، ترویج فرهنگ غربی و نشر مطالب مجعول، در صدد تخریب چهرهٔ اسلام و ارزش‌های اسلامی برآیند. در چنین شرایطی، اگر ائمهٔ جمعه به‌عنوان رهبران دینی این عرصه را رها کنند، بی‌شک ضربات دشمنان بر پیکر جامعهٔ اسلامی سنگین‌تر خواهد شد.

۲. تنوع محتوا

در فضای مجازی صرف انتشار محتوا ضامن جذب مخاطب انبوه نیست؛ بلکه فعالان این عرصه باید به‌درستی بدانند چگونه موضوعات را ارائه دهند تا بازخورد

۱. ابراهیم، آیهٔ ۴.

می‌تواند بستری مؤثر برای تبلیغ معارف دینی باشد. یکی از اقدامات راهبردی، انتشار خطبه‌های نماز جمعه در قالب‌های متنوع (متنی، صوتی، تصویری) است تا غیرحاضران نیز از این آموزه‌ها بهره‌مند شوند. همچنین انتشار نکات کلیدی خطبه‌ها در قالب پادکست، عکس‌نوشته، اینفوگرافی و ... در فضای مجازی، موجب انتقال پیام‌های سیاسی و اجتماعی به طیف وسیع‌تری از مخاطبان می‌شود.

علاوه بر این، ائمهٔ جمعه می‌توانند در این فضا به پرسش‌های دینی پاسخ دهند، آیات قرآن را تفسیر کنند و تحلیل‌های دینی پیرامون مسائل اجتماعی ارائه دهند. این اقدامات موجب ارتقای شناخت مردم از آموزه‌های دینی و دسترسی آسان‌تر به پاسخ‌ها می‌شود. بهره‌گیری از ابزارهای دارای قابلیت ارتباط زنده نیز در این زمینه توصیه می‌شود.

معرفی مناسبت‌های مذهبی (اعیاد، ایام سوگواری) از طریق تولید محتوای متناسب (متن، عکس، فیلم) نیز می‌تواند حال‌وهوای معنوی این ایام را در جامعه زنده نگاه دارد و مشارکت مردم در مراسم مذهبی را افزایش دهد.

۲. ارتباط با نسل جوان

جوانان امروز بیش از پیش از ابزارهای رسانه‌ای برای دستیابی به اطلاعات مذهبی و ارتباط با علما استفاده می‌کنند. این بستر نه تنها امکان آشنایی عمیق‌تر با معارف دینی را فراهم می‌سازد، بلکه زمینهٔ گفت‌وگوی میان نسل جدید و رهبران مذهبی را مهیا می‌کند.

ائمهٔ جمعه می‌توانند با انتشار سخنرانی‌ها، پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و برگزاری جلسات مجازی، تعامل خود با جوانان را تقویت کنند.

مطلوب حاصل شود. امکان انتشار انواع محتوا (متن و عکس، فیلم، صوت) در این فضا وجود دارد که می‌تواند طیف‌های مختلف را جذب کند. همان‌گونه که امام جمعه در خطبه‌های نماز جمعه با تفکر و خلاقیت به تولید محتوای زیبا، معتبر و دقیق می‌پردازد تا توجه نمازگزاران را جلب کند، محتوای منتشرشده در فضای مجازی نیز باید از چنین غنایی برخوردار باشد.

۳. تعامل‌پذیری

توجه به تقویت رسانه‌ای در سیرهٔ

معصومان علیهم‌السلام مشهود است.

اهل بیت علیهم‌السلام شعرا را که از رسانه‌های

تأثیرگذار عصر خود بودند مورد توجه

قرار می‌دادند و برای اشاعهٔ شعر دینی

تلاش می‌کردند.

اهدای صله به شاعران و تأکید بر کلام فصیح و بلیغ (رسانهٔ آن دوران) گواه این مدعاست. همچنین معصومان علیهم‌السلام بر انتقال سخنان خود به غایبان تأکید فراوان داشتند. در عصر حاضر، فضای مجازی این امکان را فراهم ساخته که حاضران در نماز جمعه، سخنان امام را به‌روشنی رسانه‌ای به غایبان منتقل کنند. ارتباط مستقیم ائمهٔ جمعه با مخاطبان از طریق شبکه‌های اجتماعی، فرصتی ارزشمند برای تبلیغ دینی ایجاد می‌کند. برای نمونه، مطالب ارائه شده توسط امام جمعه در شهر خود می‌تواند از طریق فضای مجازی به مخاطبان غایب نیز برسد.

بخش دوم: فرصت‌های فضای مجازی برای ائمهٔ جمعه

۱. انتشار و تبلیغ آموزه‌های دینی

با توجه به استفادهٔ گستردهٔ افراد از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، این فضا

با توجه به این روایات، رهاسازی جوانان در فضای مجازی بدون محتوای دینی، زمینه سوءاستفاده دشمنان و انحراف جوانان را فراهم می‌کند. ائمه جمعه به عنوان پدران معنوی جامعه باید با حضور فعال در این عرصه و تولید محتوای جذاب، این خلأ را پر کنند.

بخش سوم: چالش‌های فضای مجازی برای ائمه جمعه

با وجود فائده‌های فضای مجازی، از آفات آن نباید غافل شد. چه بسا آسیب‌های این فضا در صورت بی‌توجهی، بر فواید آن پیشی گیرد. شناسایی این تهدیدها و تشکیل تیم‌های دارای سواد رسانه‌ای برای مقابله با آنها ضروری است.

مهم‌ترین چالش‌ها عبارت‌اند از:

۱. تهدیدهای فضای مجازی

هنگامی که فناوری‌های جدید بدون آموزش صحیح به کاربران ارائه شود، طبیعتاً به استفاده‌های نادرست منجر می‌شود. باید با نگاهی جامعه‌شناختی، روش بهره‌برداری سالم از این فضا را فراگرفت. کشورهایی مانند ژاپن از سال ۱۹۴۹ برای مقابله با آسیب‌های فضای مجازی برنامه‌ریزی کردند و شعار «ژاپنی بمانیم، اما از تمدن غرب عقب نمانیم» را سرلوحه کار خویش قرار دادند و تغییرات را از متون آموزشی آغاز کردند. متأسفانه در ایران اقدام مشابهی با شعار «ایرانی بمانیم، اما از تمدن غرب عقب نمانیم» به‌موقع انجام نشد.

امروزه شبکه‌های اجتماعی چنان در زندگی انسان‌ها نفوذ کرده‌اند که گویی زیست‌مجازی جایگزین تعاملات حقیقی

این روش علاوه بر شفاف‌سازی مسائل دینی، انگیزه حضور جوانان در مراسم حقیقی را نیز افزایش می‌دهد. به این ترتیب دو هدف مهم محقق می‌شود: فراهم آوردن فضای پاسخ‌گویی در بستر مجازی، و ترغیب به مشارکت در عرصه حقیقی.

در تاریخ اسلام، روایتی از امام جعفر صادق علیه السلام نقل شده که ایشان با بهره‌گیری از علم و گفت‌وگوی سازنده با طیف‌های مختلف جامعه، به انتشار آموزه‌های اسلامی می‌پرداخت. اگر آن حضرت در عصر حاضر می‌زیست، بی‌شک از فضای مجازی برای نشر معارف بهره می‌برد. امروزه ائمه جمعه نیز می‌توانند با الگوگیری از این سیره، ارتباطی پویا با نسل جوان برقرار کنند که هم موجب گسترش معارف دینی می‌شود و هم به رشد فکری و اجتماعی جوانان یاری می‌رساند.

یکی از عوامل دین‌گریزی برخی جوانان، عدم آگاهی از مسائل دینی است. با توجه به حضور گسترده نوجوانان و جوانان در فضای مجازی و خالی بودن نسبی این فضا از محتوای دینی، آسیب‌های جبران‌ناپذیری متوجه جامعه خواهد شد. انسان فطرتاً به‌سوی ناشناخته‌ها گرایش ندارد؛ اما آشنایی با خوبی‌ها و زیبایی‌ها - به‌ویژه شناخت فواید آنها - او را به سوی دین سوق می‌دهد. بنابراین اگر جوانان با آثار احکام و معارف دینی آشنا شوند، فاصله آنان با حقایق دینی کاهش خواهد یافت.

امام صادق علیه السلام به بشیر دهان فرمود: «لَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَتَفَقَّهُ مِنْ أَصْحَابِنَا... إِنَّ الرَّجُلَ مِثْلُهُ إِذَا لَمْ يَسْتَغْنِ بِفَقْهِهِ الْيَوْمَ فَإِذَا احتَاجَ الْيَوْمَ ادْخَلُوهُ فِي بَابِ ضَلَالَتِهِمْ وَهُوَ لَا يَعْلَمُ»^[۱] و در جای دیگر تأکید فرمود: «لَوْ أَتَيْتُ بِشَابٍ مِنْ شَبَابِ السَّيِّعَةِ لَا يَتَفَقَّهُ لَأَدَّبْتُهُ»^[۲].

۱. الکافی، ج ۱، ص ۳۱.

۲. الکافی، ج ۱، ص ۳۱.

بخش چهارم: راهکارهای بهره‌برداری مناسب

۱. افزایش سواد رسانه‌ای

با توجه به سرعت انتشار اخبار در دنیای امروز، ائمه جمعه باید سواد رسانه‌ای خود را ارتقا دهند تا پیام‌های دینی را به شکلی مؤثر و جذاب ارائه کنند.

امام جمعه‌ای که قصد دارد در فضای مجازی به صورت حرفه‌ای فعالیت کند، باید از میان متخصصان محلی، افراد دارای صلاحیت در حوزه رسانه را شناسایی کند و آنان را با هدف تبلیغ معارف دینی به کار گیرد. این تیم باید متشکل از کارشناسان رسانه، تولیدکنندگان محتوا و متخصصان فضای دیجیتال باشد و در زمینه‌هایی مانند طراحی، تدوین فیلم و کلیپ، و مدیریت تعامل با مخاطبان فعالیت کند.

۲. بهره‌گیری از ابزارهای نوین ارتباطی

استفاده از قالب‌های جذاب مانند پادکست، اینفوگرافی، کلیپ‌های کوتاه و گفت‌وگوهای زنده تعاملی، موجب جذب بیشتر مخاطبان به‌ویژه نسل جوان می‌شود.

بخش پنجم: سگوهای پر مخاطب برای گسترش پیام‌های ائمه جمعه

فعالیت در فضای مجازی در هر سگوه، ویژگی‌ها، مخاطبان، قالب، محتوا و شیوه اثرگذاری متفاوتی دارد. همان‌گونه که سخنرانی در مساجد با سخنرانی در دانشگاه یا گفتگو با جوانان در محیطی دوستانه تفاوت دارد، نوع حضور و تولید محتوا در شبکه‌های اجتماعی مختلف نیز متفاوت است.

شده است. نگاهی به اخبار فضای مجازی و مطبوعات نشان می‌دهد روزی نیست که خبری از سرقت اطلاعات یا اخاذی از کاربران به‌ویژه جوانان به دلیل عدم آگاهی منتشر نشود. شبکه‌های مجازی در کنار فرصت‌ها، با توجه به عدم رعایت حریم‌ها، برای کاربران تهدیدآمیزند. متأسفانه برخی فضاها برای جوانان ما منشأ تهدید بوده و در مواردی به دلیل استفاده ناسالم، به فساد انجامیده است.

بررسی موضوعات فضای مجازی و جنگ رسانه‌ای در سال‌های اخیر نشان می‌دهد دشمنان با تولید محتوای ضدفرهنگی و ترویج سبک زندگی غربی، بر جوانان تأثیر گذاشته‌اند.

۳. انتشار اطلاعات نادرست

ائمه جمعه باید با دقتی فراوان محتوای منتشرشده در فضای مجازی را مدیریت کنند. کوچک‌ترین اشتباه در این عرصه ممکن است پیامدهای جبران‌ناپذیری داشته باشد؛ چراکه دشمنان همواره در کمین اند تا از خطاهای احتمالی سوءاستفاده کنند. برخی الزامات فعالیت مجازی ائمه جمعه عبارت‌اند از:

- رعایت حد اعتدال در استفاده از فضای مجازی و پرهیز از فعالیت افراطی
- بیان مختصر و مفید مطالب
- دقت در تمامی عبارات و پیش‌بینی برداشتهای احتمالی
- پرهیز از ترویج خرافات
- حفظ حریم خصوصی
- استفاده از توضیحات متنی (کپشن) برای فیلم‌ها
- پرهیز از فعالیت‌های تجاری
- مراقبت در تعاملات خصوصی (چت)
- پرهیز از انتشار مطالب نامرتب در میان مباحث جاری

- انتشار عکس‌های فعالیت‌های مردمی و میدانی امام جمعه برای نشان دادن ارتباط واقعی با مردم.

رویکار: بستری بومی با مخاطب مذهبی

رویکار بستری بومی با مخاطبانی مذهبی‌تر و آشناتر به گفتمان انقلاب اسلامی است. ساختار آن ترکیبی از تلگرام و اینستاگرام است.

راهنماها:

- راه‌اندازی کانال رسمی امام جمعه شهر با انتشار روزانه نکات کوتاه و دینی؛
- استفاده از امکانات پخش زنده روبینو برای جلسات تفسیر، پرسش و پاسخ و تحلیل‌های فرهنگی؛
- پاسخگویی به سؤالات مردم از طریق پیام مستقیم یا فرم‌های پرسش‌نامه‌ای؛
- تولید کلیپ‌های کوتاه مناسبی با گزارش‌های تصویری از فعالیت‌های میدانی امام جمعه؛
- بازنشر محتواهای مهم رسانه‌ای (مصاحبه‌ها، اخبار نماز جمعه) با کیفیت بالا.

ایتناس: کانال محور و ارتباطات سازمان یافته‌تر

ایتناس به عنوان جایگزینی برای تلگرام، مخاطبانی متعهد و منظم دارد و فضای آن برای اطلاع‌رسانی‌های رسمی و آرشویی مناسب‌تر است.

راهنماها:

- انتشار منظم خطبه‌های نماز جمعه به صورت متن، صوت و فیلم؛
- طراحی پیام‌های صبحگاهی یا شبانه شامل احادیث، دعاها، نکات تربیتی یا توصیه‌های اجتماعی؛
- ایجاد گروه یا کانال پرسش و پاسخ دینی برای ارتباط مستقیم با مخاطبان؛
- یادآوری مناسب‌های مذهبی و برنامه‌های فرهنگی مسجد یا دفتر امام جمعه.

انتهای جمعه اگر بخواهند در فضای مجازی تأثیرگذار باشند، باید شناخت دقیقی از ماهیت رسانه‌های هر بستر داشته باشند؛ چرا که یک روش ثابت، برای همه فضاهای کارآمد نیست؛ مثلاً اینستاگرام بر تصویر و جذابیت دیداری تکیه دارد؛ در حالی که اساسی‌ایتناس و روبیکا و تلگرام بر محتوای عمیق‌تر و آرشویی است.

به همین دلیل، حضور هدفمند و متناسب با هر بستر به امام جمعه امکان می‌دهد که پیام دینی را در هر فضا به شکلی مطلوب منتقل کند، با مخاطب خود ارتباط اثربخش برقرار کند و از ظرفیت‌های چندرسانه‌ای بهترین بهره را ببرد. در ادامه به صورت جداگانه به فعالیت مؤثر در هر یک از بسترهای پرمخاطب پرداخته می‌شود:

اینستاگرام: تعامل تصویری و لحظه‌ای

اینستاگرام بستری تصویری است که میان نسل جوان محبوب است. فعالیت امام جمعه در این فضا باید بر پایه جذابیت بصری، پیام‌های کوتاه و پیوسته باشد.

راهنماها:

- انتشار پست‌های گرافیکی و مفهومی از جملات مهم خطبه‌ها یا آیات و احادیث کاربردی؛
- ضبط و انتشار کلیپ‌های کوتاه (۱ تا ۳ دقیقه‌ای) با سخنان کلیدی درباره موضوعات روز؛
- استفاده از استوری روزانه برای یادآوری مناسب‌ها، معرفی جلسات، اعلام نظرسنجی یا پاسخ به سؤالات مردم؛
- برگزاری گفتگوی زنده برای پاسخ به شبهات، صحبت با جوانان یا تحلیل رویدادهای اجتماعی؛
- تولید فرسته (پست) برای بخش‌هایی از خطبه‌ها یا جلسات هفتگی؛

نتیجه‌گیری

۱. فضای مجازی ابزاری توانمند برای تبلیغ دین و ارتباط با مردم است.
۲. ائمهٔ جمعه با بهره‌گیری صحیح از این فضا می‌توانند بر تأثیرگذاری خویش بیفزایند.
۳. مدیریت هوشمندانه و ارتقای سواد رسانه‌ای می‌تواند این فرصت را به نفع گسترش آموزه‌های اسلامی و تقویت هویت دینی جامعه به‌کار گیرد.
۴. اگر امام جمعه‌ای سواد رسانه‌ای نداشته باشد، حضورش در فضای مجازی نه تنها سودی ندارد؛ بلکه مضراست.
۵. تشکیل تیم قدرتمند رسانه‌ای برای ائمهٔ جمعه از ضروریات است.
۶. رها کردن فضا مجازی، نفوذ انحرافات دشمن را در جامعه بیشتر می‌کند.
۷. کارکرد سگوهای فضای مجازی، با یکدیگر متفاوت است و هر سگویی سواد رسانه‌ای متناسب خودش را می‌طلبد.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. گزارش تشکیل انجمن علمی مطالعات فضای مجازی حوزهٔ علمیه، فصلنامهٔ شمارهٔ ۷۲، ۱۳۹۵.
۳. نماز جمعه و جنگ نرم، مجید ملکان، تهران، شورای سیاست‌گذاری ائمهٔ جمعه، چاپ اول، ۱۳۹۴.
۴. فضای مجازی و سواد رسانه‌ای، جابر پوریانی، تهران، انتشارات پشتیبان، چاپ اول، ۱۳۹۷.
۵. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۸۸.
۶. بحار الأنوار، محمدباقر مجلسی، بیروت، دارالتعارف، ۱۴۲۱.

تلاطم‌آرام: آرشیو و منظم و مخاطب‌هوشمندتر

تلگرام با وجود فیلتر بودن، هنوز مخاطبان وفاداری دارد و محیطی مناسب برای آرشیو محتوا و فعالیت‌های آموزشی و تحلیلی است؛ البته ائمه جمعه باید این مطلب را در نظر داشته باشند که در زمان فیلتر بودن بستریهایی مثل تلگرام و اینستاگرام باید با مسئولان ذیصلاح مشورت بگیرند و پس از آن، حضور فعال در این سگوها داشته باشند.

راهنماها:

- بارگذاری نسخهٔ کامل و منظم سخنرانی‌ها و خطبه‌ها (متن و فایل صوتی)؛
- ایجاد کانال‌های موضوعی مثل پاسخ به شبهات، تحلیل اجتماعی و اخلاق خانواده؛
- انتشار جزوات دینی، پادکست‌ها، کتابچه‌های مناسبی، و فایل‌های پرسش و پاسخ؛
- فعال‌سازی نظرسنجی‌ها برای دریافت بازخورد مردم دربارهٔ خطبه‌ها یا مطالبات فرهنگی؛
- انتشار پیام‌های کلیدی به‌صورت روزانه در قالب «سخن روز» یا «تأمل کوتاه».

تمام این راهنماها که در هر بستر و سگو به صورت جداگانه بیان شد، ممکن است در بسترها و سگوهای دیگر هم امکان‌پذیر باشد؛ برای نمونه، یکی از راهنماهای تلگرام، بارگذاری نسخهٔ کامل و منظم سخنرانی‌ها و خطبه‌ها است که همین راهنما در ایتا و روبیکا نیز امکان‌پذیر است.

